

Мартинюк О. М.,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ІМПЛІЦИТНЕ ВИРАЖЕННЯ АКТАНТНОСТІ У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто проблему імпліцитного вираження мовних одиниць (актантів) у поверхневій структурі речення. Окреслено основні параметри поняття імпліцитності та її прояв у висловленні.

Ключові слова: імпліцитність, експліцитність, асиметрія, актантність.

The article deals with the implicit expression of lingual units (actants) in the sentence surface structure. The main parameters of implication and its expression in the utterance are described.

Key words: implication, explication, asymmetry, actancy.

Постановка наукової проблеми та її значення. Як відомо, інформація може передаватися експліцитно та імпліцитно. Експліцитна інформація виражена вербально і сприймається слухачем із значень мовних одиниць, тоді як імпліцитна інформація – прихована, словесно невиражена, смисл якої виводиться із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування.

У мовознавстві теоретичним підґрунтям розмежування тенденції імплікації та експлікації слугувала концепція Ф. де Соссюра [9, с. 308], С. Карцевського [6] про подвійну структуру мовного знака, сутність якого полягає у відсутності однозначної, формальної і прямої відповідності між двома його компонентами – формою (позначене) та змістом (позначуване). Якщо існують однозначні відношення між цими двома компонентами, тоді зберігається симетрія; якщо ці відношення порушуються, це призводить до асиметрії. На думку Ш. Балі, невідповідність між позначуваним і позначеним є правилом [3, с. 16].

Таким чином, імпліцитність пов'язана з асиметрією плану вираження та плану змісту, тобто коли зміст думки є ширшим свого вираження в мовних одиницях.

Проблема імплікації знайшла своє відображення у ряді праць з граматики (А. В. Бондарко, С. Д. Кацнельсон, Л. Г. Колядко), з семантичного синтаксису (М. В. Нікітін, Дж. Лакофф), у дослідженнях семантичної структури речення (Н. Д. Арутюнова, В. А. Звегінцев, Г. Г. Почепцов), тексту (О. С. Ахманова, І. Р. Гальперін). Однак, це питання і досі є актуальним, а саме, як невиражені (імпліцитні) актанти впливають на розуміння інформації, що міститься у реченні-висловленні.

Метою дослідження є визначення особливостей імпліцитного вираження актантів у поверхневій структурі речення.

© Мартинюк О. М., 2010

Об'єктом дослідження є актантні синтагми у реченнях французької художньої літератури і публіцистики.

Поставлена мета передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) окреслити основні параметри поняття “імпліцитність”; 2) з'ясувати імпліцитний значеннєвий потенціал актантності у французькому реченні-висловленні.

Не викликає сумніву те, що саме у висловлюванні (реченні), як мовленнєвій одиниці, безпосередньо й найпомітніше проявляє себе можлива імпліцитність компонентів його змістової структури. Однак, як свідчать дослідження, імпліцитність може бути також на рівні слова і словосполучення. На рівні слова імпліцитний зміст простежується у займенниках чи субститутах (il, on, chose...), слова зі значенням події; на рівні словосполучення – це логічні ланцюжки, які випали; на рівні речення будь-яка структурна неповнота свідчить про наявність імпліцитності, хоча поняття імпліцитності є ширшим поняття неповноти, оскільки імпліцитний зміст можуть мати також речення повні з погляду структури. Тому ми схилиємося до думки тих дослідників імпліцитності, що вкладають у це поняття достатньо широкий зміст, що дає змогу охоплювати ним не тільки прояви прихованої семантики мовних одиниць різної структури, а й прихованість дериваційних структурно-семантичних перетворень.

Необхідно зазначити, що мовознавці по-різному тлумачать поняття імпліцитності, наприклад: 1) “прихованість, невираженість” (Ахманова О.); 2) “економний спосіб відображення позалінгвального змісту” (Мединська В); 3) “нетиповий спосіб вираження категорій змістового плану” (Бацевич Ф.); 4) “явище, що виникає в результаті пропуску окремих компонентів чи ланок у структурі висловлення” (Вардуть І); 5) інформація, яка не входить безпосередньо у значення компонентів тексту, зафіксованих у словнику, але водночас вичленовується і сприймається слухачем” (Борисова О.); 6) домислювання безпосередньо не вираженого змісту (Багдасарян В., Нікітін М.); 7) “додатковий смисл, що базується на синтагматичних зв'язках елементів антецедента (Арнольд І. В.).

На думку В. Багдасаряна, імпліцитне існує не на поверхні, а в глибині висловлення, як нижній, прихований шар змісту, воно є “щось несамостійне, залежне, похідне” [2, с. 6].

Зміст спирається не лише на мовні форми, але й інші (невербальні) різновиди засобів [5, с. 23]. Тому інтонація, жести, міміка, конкретна ситуація сприяють розумінню висловлення з імпліцитними елементами.

Таким чином, імпліцитність – це невербалізована інформація, яка розкривається у площині співвідношення мислення й мови, як особливий непрямий спосіб вираження думки, і виділяється на основі зв'язку експліцитних значень мовних одиниць з контекстом, фоновими (енциклопедичними) знаннями комунікантів і виявляється в конкретних умовах спілкування.

Поєднання у значенні одного висловлювання імпліцитно та експліцитно вираженої інформації можливе завдяки асоціативному зв'язку між елементами денотативної ситуації, що відображаються у нашій свідомості, коли “називання лише одного з елементів є достатнім для того, щоб уявити всю ситуацію” [8, с. 38].

Таким чином, розмежування експліцитного та імпліцитного змісту у висловлюванні дозволяє реципієнту повідомлення повніше розкрити ту інформацію, яку потрібно було зрозуміти, і яка демонструє комунікативні інтенції мовця.

Так, наприклад, речення “*Thomas roule tellement vite qu'aujourd'hui il se retrouve à pied*” [16] є імпліцитним висловлюванням, яке можна інтерпретувати, як: “*Il a eu un accident, il n'a plus de voiture*”. Таким чином, незважаючи на те, що це речення є повним у синтаксичному відношенні, інформація представлена у поверхневій структурі імпліцитно, яку слухач повинен “декодувати” самостійно.

Розглянемо інші подібні приклади, де смисл висловлювання є прихованим на поверхні, і лише звернення до глибинної структури речення дозволяє інтерпретувати значення висловлювання: “*Une tempête est annoncé à l'Ouest, tu devrais appeler tes parents*” [16]. При декодуванні імпліцитної інформації отримуємо таке речення: “*Tes parents habitent à l'Ouest, donc il faut les prévenir*”.

Інше імпліцитне висловлювання, наприклад: “*La neige s'est fait rare cette année, certaines stations ont déposé le bilan*” [16], може мати таку експліцитну структуру: “*Les stations n'ont pas vendu assez de forfait*”.

У наступному прикладі: “*Après seulement deux ans, de nouvelles élections présidentielles sont organisées*” [14, с. 9], прихована інформація розкривається таким чином: “*Le président actuel a démissionné*”.

Можливість різного “прочитування” мовних одиниць пояснюється самою природою мовного знаку, проявленою в його лексичній і граматичній полісемії, омонімії, динамічності та варіативності, а також відсутністю природного зв'язку між позначуванним і позначеним, між знаком і денотатом.

У зв'язку з проблемою імпліцитного вираження інформації у реченні-висловленні, у статті розглянуто питання поверхневої репрезентації актантів за допомогою синтаксичного нуля.

За допомогою нульового додатка мовознавці позначають актант дієслова, який не має фонетичного вираження у реченні, тобто він виступає імпліцитним додатком. Мовознавці Lambrecht K. et Lemoine K., Noailly M. аналізують різні випадки нульового додатка у сучасній французькій мові [10; 11; 12].

Lambrecht K. et Lemoine K., наприклад, виділяють три групи нульових додатків: 1) нульове неозначене вираження додатка (референт нульово-

го додатка є незалежним від контексту і нечітким); 2) означене вираження (у цьому випадку ситуація є означеною контекстуально); 3) вільне вираження додатка (референт отримує означене чи неозначене тлумачення відповідно до контексту висловлювання) [10].

Оскільки, для розкриття імпліцитної інформації використовується семантика мовних одиниць, тому було досліджено імпліцитний значеннєвий потенціал семантичної актантності, яка представлена суб'єктом та об'єктами.

Як свідчить досліджуваний матеріал, інколи семантичний суб'єкт може бути повністю чи частково усунений з повідомлення, і це залежить від певних умов: очевидність суб'єкта, що не потребує його словесного позначення, нестача і невизначеність інформації про суб'єкт, його чисельність або ж свідоме усунення особи мовця [7, с. 133].

У реченні *“Pour la première fois un prix du public a été décerné grâce au soutien du ministère des Affaires étrangères et de RFP”* [13, с. 6] реальний неозначений суб'єкт *on* є вираженням імпліцитно (=on a décerné un prix...). Можна припустити, що суб'єкт є об'єднаним, тоді частина виконавців присутня у поверхневій структурі у вигляді сирконстанта *“grâce au soutien du ministère des Affaires étrangères et de RFI”*.

Семантичний суб'єкт може мати обмежену поверхневу реалізацію у висловлюванні, наприклад: *“Ils se posent des questions éthiques sur le fait d'utiliser le sous-sol comme “poubelle””* [14, с. 10]. Це речення може трансформуватися у *“On pose des questions...”*, де суб'єкт буде неозначеним. Актант *“on”* може позначати особи *“nous”*, *“ils”*, *“vous”* залежно від контексту і обставин.

У наступному прикладі семантичний суб'єкт не виражений у поверхневій синтаксичній структурі; крім того, висловлювання зображає ситуацію про стан рослин унаслідок природних явищ (спеки), тому семантичний суб'єкт не є виконавцем дії, а лише спостерігачем: *“La croissance des forêts et des végétaux s'est en effet pratiquement interrompue sous l'effet de la chaleur [...]”* [15, с. 395].

Якщо джерелом виступає небажання повторювати щось, вже назване в контексті чи те, що передбачається назвати в ньому, то з'являються пропуски, що характерно здебільшого для розмовної мови: *“Les steaks, moi, je préfère manger _saignants”*; *“Vous avez acheté _en solde?”* [15, с. 428].

Інколи нульовий об'єкт (II актант) може отримати подальшу деталізацію в іншому компоненті конструкції, наприклад: *“C'est une chose si douce que de louer _, et surtout ses amis”* [10, с. 82]. У цьому реченні відбувається переміщення об'єкта в кінець висловлення, щоб компенсувати відсутність додатка при перехідному дієслові.

Дуже часто можна спостерігати відсутність об'єкта при інфінітиві, наприклад: *“La magie des séries, c'est de surprendre, de dépayser _* [16].

"*Dans certaines industries, il y a des gens aujourd'hui qui ne savent plus fabriquer_ comme avant*" [14, с. 11].

Таким чином, імпліцитні (нульові) об'єкти не виражені на синтаксичному рівні, і тому дієслово синтаксично є неперехідним, наприклад: "*Ce roman amuse_ quand on le prend avec humour*" [15, с. 399]. У цьому реченні "нульовий" додаток знаходить своє вираження у суб'єкті "*on*" при розгортанні висловлювання.

Нульові об'єкти можуть бути внутрішньо зумовлені, лексично зумовлені, семантично зумовлені та референтно пов'язані з лінгвістичним чи екстралінгвістичним контекстом, наприклад: "*Maîtrisez-vous vos interviews? C'est capital, les interviews. Je maîtrise_*"; "*Ben, qu'est-ce que tu fais? J'explore_*" [11, с. 154]. В останньому прикладі визначення імпліцитного актанта є нечітким, оскільки може позначати місце ("місце навколо мене"). Непередбачуваність додатка спостерігається і у наступному реченні, коли лише екстралінгвістична ситуація дає змогу визначити актант дієслова, наприклад: "*Fais voir_*" [10, с. 50], "*La bleue, je prends_*" [16]. Невиражений актант може мати вузьке визначення, як наприклад "*nanip чи конверт*" у реченні: "*Dans ma hâte à décacheter_, j'ai déchiré la feuille* [10, с. 76]. Необхідно зазначити, що імпліцитний додаток може бути семантично передбаченим, коли валентність дієслова вимагає лише один конкретний актант, наприклад: "*Crystal claqua dans ses mains. On décilla_*" [11, с. 54]. У цьому реченні єдиним можливим додатком при дієслові "*déciller*" може бути актант "*yeux*".

Іншим виявом імпліцитної інформації можуть бути одноядерні речення (зокрема, номінативні) з лексичною незаповненістю певних синтаксичних позицій. Це зумовлено внутрішньою формально-змістовою природою відповідних типів висловлювань. Домислювання подібних імпліцитних структур при їх актуалізації спрямоване не на контекстуальне чи ситуаційне словесне відновлення якихось невербалізованих семантичних компонентів, а на мисленнєве доповнення, достатнє для адекватного сприйняття комунікативного змісту таких імпліцитних висловлювань. Найчастіше номінативні речення зустрічаються у вигуках, запитаннях, заголовках, слоганах і т.п., наприклад: "*Quelle histoire?*", "*Difficile, cette leçon!*", "*A bas les tyrans!*", "*Belle la vie!*" [14, с. 400].

Номінативні речення можуть містити особливі часові та локативні експліцитні форми, що характеризують ситуацію в цілому, наприклад: "*Quel bruit dehors!*" [14, с. 425].

Номінативні висловлювання на зразок: "*Quel temps superbe!*", "*Quelle forêt!*", відносять до імпліцитних, оскільки в них не є вербалізованими всі компоненти синтаксичної структури. Повнота двоядерних висловлювань полягає в експліцитному вираженні обох компонентів їх семантичної структури – предикатного й актантного, що відповідає логічній

структурі судження з його суб'єктом і предикатом, які в цьому випадку експліцитно виражені у зовнішній формально-лексичній будові висловлювання.

В номінативних реченнях йдеться про синкретизм, суміщення синтаксичної семантики, властиві для імпліцитного характеру її вираження. Таким чином, суб'єкт та предикат об'єднані в одному компоненті (актанті).

Необхідно зазначити, що імпліцитні структури певним чином зближуються з еліптичними реченнями. Синтаксичні структури, імпліцитність яких зумовлена їх внутрішніми формально-змістовими особливостями, закладеними в мовній системі, зближує їх з еліпсисом те, що у них відсутня поверхнева вербалізація компонентів їх змісту, які вимагають домислювання. Певні відмінності її проявів лише викликають необхідність зважати на відповідні види (підвиди) домислювання та виділяти різні типи прихованої семантики. В еліптичних реченнях відсутній елемент синтаксичної структури призводить до нерозуміння висловлювання, або ж потребує додаткових засобів (контексту, ситуації) для семантизації висловлювання.

Імпліцитні структури потребують також домислювання з опорою на контекст та ситуацію спілкування, хоча, на відміну від еліптичних, вони можуть бути синтаксично завершеними, тобто без пропущених елементів.

Імпліцитність виявляється найрізноманітнішими способами в усіх можливих сферах уживання мови [4, с. 54]. До засобів вираження імпліцитності належать лексичні, граматичні, словотвірні засоби, інтонація, різного типу скорочення – і все це проявляється в конкретній ситуації.

Тенденція до імпліцитності має можливість збільшувати експресивність, емоційність та естетичний вплив мовця на слухача [1, с. 90].

На основі фактичного матеріалу встановлено, що актанти є контекстуально імпліцитними (коли референт додатка згадується у висловлюванні) та екстраконтекстуально імпліцитними (коли референт не згадується у висловлюванні, але він може бути зрозумілим за допомогою ситуації чи знань комунікантів). Таким чином, визначення референта додатка активізує валентність дієслова.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що унаслідок мовної економії та екстралінгвістичних факторів дуже часто функціональні ніші (актантні місця) абстрактної моделі речення не заповнюються. Таким чином імпліцитність сприяє модифікації моделі речення, порушуючи звичайну його синтаксичну структуру. Поверхнева структура речення є “зміщеною”, тобто не відповідає кількості компонентів глибинної структури. Логіко-граматичні і семантичні зв'язки залишаються імпліцитними. У висловленні представлені лише ті компоненти, які є суттєвими для цього висловлення, що розраховане на адекватність сприйняття смислу.

Перспектива подальших досліджень полягає у виявленні і дослі-

дженні особливих форм вираження актантності у структурі речення-висловлення.

Література:

1. Арнольд И. В. Импликация как прием построения текста и предмет филологического изучения / И. В. Арнольд // Вопросы языкознания. – 1982. – № 4. – С. 83-91.
2. Багдасарян В. Х. Проблема имплицитного: логико-методологический анализ / В. Х. Багдасарян. – Ереван, 1983. – 254 с.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностранной литературы. – 1955. – 416 с.
4. Бацевич Ф. С. Співвідношення типів смислової імпліцитності в мові / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 54 – 59.
5. Бондарко А. В. Эксплицитность / имплицитность в общей системе категоризации семантики / А. В. Бондарко // Эксплицитность / имплицитность выражения смыслов. – Калининград, 2006. – С. 22 – 33.
6. Карцевский С. Об асимметрическом дуализме языкового знака / С. Карцевский // В. А. Звегинцев. История языкознания XIX-XX вв. в очерках и извлечениях. – Ч. 2. – М.: Наука, 1965. – С. 76-123.
7. Мартинюк О. М. Функціонально-семантичні особливості суб'єктної актантності у французькому мовленні / О. М. Мартинюк // Філологічні науки: Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – С. 130 – 135.
8. Медынская В. Л. Об имплицитных структурах, выражающих некоторые синтаксические категории в русском языке / В. Л. Медынская // Филологические науки. – 1971. – № 3. – С. 38 – 45.
9. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Соссюр Ф. де. // Труды по языкознанию. – М., 1977. – С. 31 – 269.
10. Lambrecht K. Vers une grammaire des compléments zéro en français parlé / K. Lambrecht et K. Lemoine // Absence de marques et représentation de l'absence / Travaux linguistiques de CERLICO. – Rennes: Presses universitaires de Rennes, 1996. – Vol. 9. – P. 279 – 309.
11. Larjavaara M. Présence ou absence de l'objet: Limites du possible en français contemporain / Larjavaara M. – Helsinki, 2000. – 300 p.
12. Noailly M. Les traces de l'actant objet dans l'emploi absolu / M. Noailly // Les objets: relations grammaticales et rôles sémantiques. Travaux de linguistique / Ed. Dominique Willems et Ludo Mélis. – 1997. – Vol. 35. – P. 39 – 47.
- Джерела ілюстративного матеріалу
13. Le français dans le monde/ mars-avril/ 2001, № 314. – 110 p.
14. Le Monde/ 9.04.2005. – 12 p.
15. Poisson-Quinton S., Mimran R. Mahéo-Le Coadic M. Grammaire expliquée du français.– Tours: CLE International, 2009. – 430 p.
16. http://www.keepschool.com/quiz-français-3eme-implicite_et_explicite.html.